« بوزانطيون »
آره ـ بجه سی سوسیوتی صاحب امتیاز و مسؤل مدیری
بوزانت چایی
مطبعه و اداره خانه سی باب عالی جاده سنده ۲۳ ـ ۲۵ نمرولی دائره مخصوصه ده

ԲՈՒԶԱՆԴԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. Տարեկան 7 մէճտ. 6ամս. 3½, 3ամս. 2, կ.Պոլսոյ համար 3ամս. 36 ղրուշ Արտասահման 40 ֆր. 6ամս. 20, 3ամս. 10։ Թղթատարի 3ախք մը վրայ, բայց ի Բոսֆոր կ՚ուղարկուի։

ԲԻԶԱՆԴԻՈՆ

ՀԱՅԱԹԵՐԹ ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ

ԳԻՍԱՆ ՓԱՐԱ — ԳԻՍԱՆ ՓԱՐԱ

ՏԷՐ ԵՒ ՏՆՕՐԷՆ
ԲԻԶԱՆԴԻ ԳԼԽԱՒՈՐ
Ի գիւմաց Թերթին կ՚ստորագրէ ամ մխար
ՏԷՐ ԱՒԻ ՏՆՕՐՔՆՆ
Աւս որ կ՚ուզուին ամէն գրութիւնք

PUZANTION
Journal Arménien Quotidien,
Politique, Financier et Littéraire
Directeur-Propriétaire
PUZANT KÉTCHIAN
Bab Aali Djaddéssi, No. 23—25
CONSTANTINOPLE

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ—Թիւ 487 | Կ. ՊՈԼԻՍ, ՇԱԲԱԹ, 1898 ՄԱՅԻՍ 30/11 ՅՈՒՆԻՍ | 22 ՄՈՒՀԱՐՐԷՄ 1316 | 30 ՄԱՅԻՍ 1314 | Բ. ՏԱՐԻ Թիւ 487.

ԳՐԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿ

Վերջին հրատարակութիւնն Ռոստոդոյոյ. — Լէյ մը Հայ Գնդապետը կ՚ուզէին. — Խորհուրդին ֆէյ ՝ՐԷԸ։ — Հայ պրոբոպագէտ

Կովկաս.

Քիչ գիրքեր եմ տեսած որ իրենց փոքրիկ ծաւալով ըլլան այնքան զօրաւոր, այնքան ազդեցիկ որքան փափազանի «ՍԱՆԹՕՆ»ն Հայ Գնդապետը կեանքը. մանաւանդ գնչու կանանց հերոսութիւնը չէր կարելի այդքան զօրեղ չեշտերով պատմել։ Սանթօն՝ լոմական կամ գնչուական լեզուաւ ընտանեկան օճախն է. այդ օճախի պայծառ պահպանութիւնը. պատուոյ նախանձախնդրութեան զգացումն, ամուսնական յարկին սրբութիւնն այնպիսի քաջութիւններ կը ներշնչեն գնչուհւոյն, որ «Սանթօ»ն կարդացած ժամանակդ կարծես հին Հռոմէական ազնուական կնոջ դէմքերէն մին կ՚տեսնես, որ պատմութիւնն յաւերժացուցեր է և թատերախաղն ընդհանրացուցեր։ Հոս նոյն վիհութիւնն է, կամ քիչ մ՚ալ աւելին, նոյն հոմարձակութիւնն է, նոյն անվախութիւնն է, իր փոքրադիր միջավայրին մէջ. իր փոքրիկ չրջափակին մէջ։ Բայց այդ միջավայրին մէջ կան կարեւոր տեղեկութիւններ լոմական կեանքին վրայ։ Ձ՚մարիտ է որ մասնաւոր ուսումնասիրութեան ճառարկայ եղած են հայ բոլաները, բայց հեղհեղուկ ատնոց ոգեղեն Թիւը պատմական հնութեանց կարգը դասել պիտի տայ այդ Թափառիկ ցեղն, որուն ի բնէ խիզախ, անվեհեր, քծնող, չողոքորթ սովորութիւնները վէպի մը ձեւով գիւրաւոր եւ գիւրամարսելի են։ Սըգօ, Մարգօ, Արթէն եւ ուրիշ անուններ իրարու կ՚յաջորդեն և իրենց երկվանկ աղաւեթամբը կարովի հով մը կ՚փչեն։

Հայ Լոմերը չեն տարբերիր իրենց Թափառիկ սովորութիւններէն ուրիշ գնչուներէ. անոնք ալ կ՚ինան լեռնէ լեռ, քաղաքէ քաղաք, իրենց վրանները կանգնեցնելով ջրոտ ձորերու մօտ, խառնատ կանանցների վրայ, իրենց անբաժան քնկերներուն, հինցած, ծիւրած էշերուն հետ բաժնելով իրենց յոգնութիւնները։ Նոյն գուշակներն են, ձեռքի ափերու վրայ ապագան նոյն կարդացողները, նոյն կիրքերը, մանաւանդ կանանց նոյն վրիժառու ոգին։ Բայց ինչ որ կ՚զանազանէ հայ Լոմերը միւսներէն, անոնց կազմակերպութիւնն է, քնկերական կանոնաւոր գիրքն իրենց փոքրիկ չրջանին մէջ, որ ոտկայն չօտաով տեղմուելու վրայ է մինչեւ որ բոլորովին սպառի գիրենք չրկապատող ուրիշ տարբերէն։ Փափազանի դրքոյկն այդ կէսը չօչափելի կերպով վիրկ՚հանէ վիպակին ներքին հիւսուածքին հոգեբանութիւնն այս եւ ասոր նման քանի մը կարեւոր հանգամանքներ կ՚պատկերէ։ Հեղինակը չըսեր Թէ ինչ կերպով լոմական կեանքին կարգ մը մանրամասնութեանց տեղեկացեր է։ Ձենք ուզեր կասկածել իր հեղինակութեան նիւթը կազմող կարեւոր հանգամանաց մասին, բայց կ՚վախնանք որ իր վիպագրի երեւակայութիւնը տեղ տեղ լեցուցած է ճըշդրիտ տեղեկութեանց պակասը։ «Սանթօ»ն, բոլաներու հայրական օճախին քայքայումն է, քիչ քիչ կործանման տեսարանն է, ներքին եւ արտաքին պատճառներու զօրութեան տխուր պատկերն է, որ հետաքրքրութեամբ կ՚լեցնէ ընթերցողն, և համակրութեամբ կ՚հետեւինք հեղինակին քայլերուն Լոմի տան, անոր կարգ ու ձեւին, ընտանեկան բարքերուն նկարներուն։ Հեղինակը քիչ տեղ է յատկացուցեր այդ ամենուն։ Համառօտակի յիշատակութիւն մը, սովորութեան մը յիշատակին Թեթեւ ակնարկութիւն, իսկ ուրիշ կարգ մը կարեւոր խնդիրներու մասին լուռ Թիւն։ Բայց նոյն իսկ իր կարճ և անկապ յիշողութիւնները բաւական են արծարծելու ընթերցողին յարատեւ ուշադրութիւնը. իր ուժգին և ազդու բառերը մեկմեկ վայրկենական պատկերներ են այդ մտայուած կեանքի յիշատակին նուիրուած։ Վէպն անոնցմէ է որ ամէն տեղ կը պատահին, ամէն մարդու, ամէն ցեղի բնորոշ կեանքին հետ կապուած. բայց ամէն տեղ այնքան վրիժառու չէ որքան այդ անխարդախ գեղին մէջ։ Ձմռան վրայ կինջ մը պատիը կ՚անարգեն, կ՚անպատուեն. ամուսինը թոյլ է, երկչոտ է։ Կինը վրէժ կ՚պառայ. մարդն «համակերպինք, կ՚ըսէ, ոչինչ է, կ՚անցնի, կ՚մոռնայ. անոնք զօրաւոր են, ինչպէս մեք վրէժ լուծենք» կը յայտարարէ։ Կինը չի համզուիր։ Ամուսնոյն պատճառարանութիւնները չեն խախտեր իր անդրդուելի կամքը։ «Եթէ դու չկրցար լուծել վրէժս, ես պիտի լուծեմ, պիտի պատժեմ ինձի անպատուողը, քաղաքէ քաղաք պիտի իյնամ, հնաքը պիտի գտնեմ անօրէնին և յետոյ ճակատագրաց հայրենի տունս պիտի դառնամ»։ — Այս խօսքերն ըսողը կարծես սովորական կին մը չէ. հնազանդութեամբ նախահայրենի սովորութեանց համար, և յաջողութեամբ նպատակին հասնելու համար, հարկաւոր են իր յատուկ բնորոշ իրողութիւններէն տարբեր յատկութիւններ, նոր փաստեր։ Ի՞ր ուժգին կամքը չպարծենայ որ սպառնալիք մ՚են միայն իր խօսքերը. ան արդեամբ գործադրող մ՚է. հեղինակը չըսեր մեզ Թէ կինն յաղողե՞ց է իր խիզախ ընթացքին մէջ. այդ կէտը կիմանա Թզուցեր է։ Բայց ուրիշ վրէժներ կան զոր Մարգօն լուծած է. իր Թոյլ մարդուն վրայ կ՚Թափէ իր ամբողջ Թափը. ամուսինին անարժան և լմանդուժ ընթացքի մէջ կ՚գտնուի. լոմհասարակութիւնը կ՚դատապարտէ զայն, և կինն է որ իր ձեռքով կ՚պատժէ իր յանցաւոր ամուսինը։ Հերոսական է ծայրէ ի ծայր իր կիներ։ Լսեցէք սա խօսքերը. գիշեր ժամանակ տունէն կ՚փախի, զանակները միասին և ծերունի հօր գուռը կ՚բախէ. — «Բարի երեկոյ, բար... (Հայր)— Մարգօ՞... գուշեց ծերունին։ — Այո՛ ես եմ, բաբ, բայց չեմ եկել ձիալու, այլ քեզ պահ տալու իմ երկու որդիներին.... Մարդս քծնում է նրանց ոտերի առ... Թողի նրան, բաբ. լաւ չարի՞...։ — Լաւ արիր, աղջիկս, եկ օրհնեմ քեզ։ — Սպասիր, հայր, ես առնեմ, այս օրհնած օձալը չեմ մոնիլ. ես անպատուած կին եմ. օձախտ տրատուորեցին, և մինչեւ չսրեմ նրա բիծը, չեմ ներս մտնելու այնտեղ... ես գնում եմ. կա՛մ կ՚մեռնիմ եւ կամ օձախտ կ՚մաքրեմ։ լաւ չեմ անում, բար...— Լաւ ես անում, աղջիկս, գնա, Աստուած քեզ հետ» կ՚անցնին օրեր, ամիսներ, Մարգօն կ՚վերադառնայ գիւղը, կ՚պատմէ իր անհաւատարիմ, անարժան մարդն, եւ էշս գիւղերուն կրկին ծերունի հօրը դուռն ալ կ՚առնէ. Դրան վրան կանգնած էր Մարգօն։ — «Ա՜յդ դո՛ւ ես, Մարգօ՛։ — Ես եմ, հայր, իմ օձախն, սրդիներիս օձախը մաքրուեց։ իւր եգբայրներին Թազոզ ամուսնուս սպանեցի... Լաւ չարի, բար...» Ծերունին ցնցուեց եւ յուղուած ձայնով ասաց։ «Աստուած Թող ներէ քեզ, աղջիկս... յաւ արիր։» Ու նստեց։ — «Սպասիր հայր, ես դեռ ներս չեմ մտնել. քո օձախը պղծողը դեռ կենդանի է. ես գըտնեմ եմ դեպի նո. յաւ չեմ անում բար։ — Լաւ ես առնում աղջիկս, Աստուած քեզ հետ, գնա՛։ Ձե՛ս ուզում սրդիներիդ տեսնել։ — Դեռ ոչ, բա՛բ, ցնցոց գիւղը Մարգօն. երբ այս ան օձախի պատիը վրականգնեմ, այն ժամանակ կը գամ, կ՚մտնեմ այստեղ եւ սրդիներիս մօտ կ՚մեռնիմ հանգիստ։ — Քեզ կ՚ըսպասեմ որ օրհնեմ, ասաց հայրն և ձեռքերը դրաւ աղջկայ գլխին։» Ինչ որատարութի պարզութիւն մարգօի խօսքերի մէջ և ինչ մեծութիւն ծերունիին գոգդոցող լեզուին ծալքը։ Թատերական տեսարան մ՚է լոմական կեանքի այս պատկերն և փափազեան լաւ գիտէ ներկայացնել տիպիսի նկարներ. որքա՜ն պիտի փափաքի որ երկարէին դեռ այդ օձանասէն էջերն, որոնք մէկ չանչալ կ՚կարդացուին։

*** ԽՈՐՆՆԱՁԻՆ վրայ աշխատութիւնները կ՚բազմանան։ Խորէն Սրբազան Ստեփանէի Թարգմանութիւնն յետոյ, Խալաթեանի քննական ուսումնասիրութիւնը լոյս տեսած է, որ կ՚ընծայ Խորնացիի պատմութեան մասին նոր տեղեկութիւններ հաղորդել, քաղուած, իր խօսքովը, նորագիւտ աղբիւրներէ։ Սակայն Խալաթեանի ջանքերն ի դերու են իր առաջադրած նպատակին հասատելու։ Իրազեկ և հնագոյն պատմագէտներու, հայ և օտար բանասէրներու ընդունած պատմական ճշմարտութիւնը չէ կարելի խախտել Խալաթեանի չգիտեմ ինչո՞ւ եւ ինչպե՞ս իբր հիմնաքար դրած հաստատովը։ կ՚ուզէ հերքել, կ՚ուզէ քննադատել ուրիշներու կարծիքը։ Բայց այդ հերքումը կատարելու համար, և յաջողութեամբ նպատակին հասնելու համար, հարկաւոր են իր յատուկ բնորոշ իրողութիւններէն տարբեր յատկութիւններ, նոր փաստեր։ Իր ուժգին և ազդու բառերը մեկմեկ վայրկենական պատկերներ են այդ մտայուած կեանքի յիշատակին նուիրուած։ Վէպն անոնցմէ է որ ամէն տեղ կը պատահին, ամէն մարդու, ամէն ցեղի բնորոշ կեանքին հետ կապուած. բայց ամէն տեղ այնքան վրիժառու չէ որքան այդ անխարդախ գեղին մէջ։ Ձմռան վրայ կինջ մը պատիը կ՚անարգեն, կ՚անպատուեն. ամուսինը թոյլ է, երկչոտ է։ Կինը վրէժ կ՚պառայ. մարդն «համակերպինք, կ՚ըսէ, ոչինչ է, կ՚անցնի, կ՚մոռնայ. անոնք զօրաւոր են, ինչպէս մեք վրէժ լուծենք» կը յայտարարէ։ Կինը չի համզուիր։ Ամուսնոյն պատճառարանութիւնները չեն խախտեր իր անդրդուելի կամքը։ «Եթէ դու չկրցար լուծել վրէժս, ես պիտի լուծեմ, պիտի պատժեմ ինձի անպատուողը, քաղաքէ քաղաք պիտի իյնամ, հնաքը պիտի գտնեմ անօրէնին և յետոյ ճակատագրաց հայրենի տունս պիտի դառնամ»։ — Այս խօսքերն ըսողը կարծես սովորական կին մը չէ. հնազանդութեամբ նախահայրենի սովորութեանց

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԱԹԵՐԹ

Ղ. ՄՈՍԻՍԵԱՆԻՆ

—Կարելի՞ է իմանալ, ինչ էր ձեզ համար ամենադժվարը։

—Ինչպե՞ս թե ոչ։ Ամենադժվարը ինձ համար եղավ ամենաառաջինը։ Ես ստիպված էի ամեն ինչ սկսել զրոյից։ Ես ոչ մի նախադեպ չունեի, որ ինձ առաջնորդ լիներ։ Ես ոչ մի ուղեցույց չունեի, որ ինձ ճանապարհ ցույց տար։ Ես ոչ մի ուսուցիչ չունեի, որ ինձ դասեր տար։ Ես ոչ մի գործընկեր չունեի, որ ինձ խորհուրդներ տար։ Ես ոչ մի ընկեր չունեի, որ ինձ քաջալերեր։ Ես ոչ մի հրահանգ չունեի, որ ինձ ուղղություն տար։ Ես ոչ մի ծրագիր չունեի, որ ինձ ճանապարհ ցույց

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԻՍՏԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՏԱՐ ՀԱՍՏԱՏԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 1991 թվականի մայիսի 30-ի նիստի արձանագրության 1-ին հարցի 1-ին կետի համաձայն՝

1. Հաստատել ՀՀ վարչապետի պաշտոնակատար Վազգեն Մանուկյանի ներկայացրած՝ ՀՀ կառավարության նիստի արձանագրության նախագիծը:

2. Հանձնարարել ՀՀ վարչապետի պաշտոնակատարին՝ ՀՀ կառավարության նիստի արձանագրության նախագիծը ներկայացնել ՀՀ Գերագույն խորհրդի նստաշրջանին:

ՀՀ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՏԱՐ
Վ. ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՅԱՂՑՅԱՍԿՈՒՅԶ ԿՈՒԳ

Հետաքրքրական տեղեկություններ են հաղորդում Ասիայի կենտրոնական շրջանների մասին։ Այդ շրջանները, որոնք ընդարձակ տարածություն են կազմում, մինչև վերջերս գրեթե անհայտ էին մնացել։ Ներկայումս այդ շրջանները ուսումնասիրելու համար ուղարկված են մի քանի արշավախմբեր։ Ամենից հետաքրքրականը Սվեն Հեդինի արշավախումբն է։ Նա ուսումնասիրել է Տիբեթի հարավային մասերը, Ղարաքորում լեռնաշղթան, Կարակորում լեռնաշղթան